

สี่แผ่นดิน: การศึกษาปฏิวาทะตามแนววจนปฏิบัติศาสตร์

SI PHAEN DIN: A STUDY OF PRAGMATICS IN DIALOGUE

ปฐิมา บุญปก
Pathima Boonpok

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Faculty of Humanities, Kasetsart University.

บทคัดย่อ

บทสนทนาของแม่พลอยกับบุคคลต่างๆ แสดงให้เห็นว่าแม่พลอยเป็นบุคคลที่มีวาจาไพเราะ รู้จักพูดจาให้เกียรติผู้อื่นและมักสนทนาตามหลักการที่คิดถึงผู้อื่นเป็นหลักคือทำให้ผู้อื่นรู้สึกดีเสมอแม้ว่าแม่พลอยจะกล่าวแสดงความคิดเห็นที่ขัดแย้งก็ตาม แม่พลอยมักจะพูดน้อยกับบุคคลที่มีอาวุโสและมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าตน และใช้ภาษาท่าทางประกอบมากเพื่อแสดงให้เห็นว่ามีปฏิริยาโต้ตอบในการปฏิสัมพันธ์นั้นอย่างสำรวม แม่พลอยสนทนากับญาติผู้พี่ด้วยภาษาที่แสดงความสนิทสนมแต่ยังคงบ่งบอกสถานภาพว่าตนเป็นน้อง แม่พลอยแม้ไม่เห็นด้วยกับคุณเปรมผู้เป็นสามีในหลายเรื่องแต่แม่พลอยก็ไม่เคยใช้คำพูดที่แสดงความขัดแย้งหรือรุนแรงอย่างโจ่งแจ้งเลย บทสนทนาของแม่พลอยกับผู้มีสถานภาพต่ำกว่าหรือมีวัยน้อยกว่ายังคงปรากฏว่าแม่พลอยได้ให้เกียรติและสนทนาในลักษณะที่คำนึงถึงความรู้สึกของคนฟังอยู่เสมอ แม่พลอยจึงเป็นผู้ที่มีปฏิวาทะตามหลักการสนทนาอันแสดงถึงความสุภาพและมีมารยาทตามธรรมเนียมสังคม อีกทั้งแม่พลอยยังเป็นผู้ที่ใช้ภาษาในการสื่อสารอย่างสละสลวย มีมนุษยสัมพันธ์เหมาะสมกับกาละ เทศะ สถานภาพและวัยของบุคคล

คำสำคัญ: บทสนทนา, วจนปฏิบัติศาสตร์, สี่แผ่นดิน

Abstract

Dialogues between Mae Phloy and others indicate that she is well-spoken: she speaks in a way that respects others and makes them feel good even when she contradicts their opinions. She spares her words with those more senior than she herself, using instead gestures to communicate her continued but reserved involvement in the dialogue. She talks to her elder relatives using intimate language that nevertheless conveys her status as a younger family member. Even when she disagrees with her husband, Khun Prem, she never expresses explicit or harsh disagreement. Dialogues between Mae Phloy with those of lower status or younger age still give us a sense of respect and care for the feelings of the listener. Her dialogues indicate she strictly follows the rules of conversation, politeness and social etiquette. She is a highly fluent user of language, has good social skills and takes the occasion into consideration.

Keywords: Dialogue, Pragmatics, Si Phaen Din

บทนำ

บรรดานักเขียนนวนิยายไทยที่มีชื่อเสียง มีความสามารถและมีคุณภาพนั้น หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช นับเป็นนักเขียนผู้หนึ่งที่มีผลงานโดดเด่นเป็นที่ยอมรับ เกียรติยศที่หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับเป็นสิ่งที่รับรองความสามารถ ในการประพันธ์ของท่าน อาทิการได้รับยกย่องให้เป็น ศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ ใน ปี พ.ศ. 2528 และในปีเดียวกันนี้เองท่านยังได้รับการยกย่องให้เป็น นักเขียนดีเด่นในรอบร้อยปีของเรื่องสั้นไทยอีกด้วย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีผลงานหลายประเภททั้ง นวนิยาย เรื่องสั้น หนังสือ บทความ บทบรรณาธิการ หนังสือพิมพ์รายวันและนิตยสาร ซึ่งมีการนำเสนอ ความคิดต่างๆ ไว้ในหลายมุมมอง ใน ปี พ.ศ. 2538 มีผู้รวบรวมงานเขียนประเภทต่างๆ ของท่านไว้ได้ ประมาณ 153 รายการ [1]

ผลงานการเขียนหลายเรื่องของหม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช โด่งดังและได้รับความนิยมเพราะ เป็นผลงานการสร้างสรรคดีได้อย่างสมจริงรวมถึง สามารถสะท้อนสภาพความเป็นจริงของสังคมผ่าน ตัวละครได้อย่างสมเหตุสมผลโดยใช้เหตุการณ์หรือ สถานการณ์ต่างๆ เป็นสื่อ ผลงานเรื่องหนึ่งที่ได้รับ การยกย่องคือ นวนิยายเรื่อง “สี่แผ่นดิน” ซึ่งเป็น เรื่องเกี่ยวกับชาววังและชาวบ้าน ด้วยความที่ชีวิต ของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช มีทั้งสองด้าน คือด้านความเป็นหม่อมราชวงศ์ที่อยู่ในสังคมชั้นสูง และด้านที่เป็นคนธรรมดาคนหนึ่งที่ใช้ชีวิตธรรมดาๆ ทำงานกับคนทั่วไปในสังคมเป็นครู นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นักการเมือง ฯลฯ ทำให้หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช สามารถถ่ายทอดเรื่องราวของ ทั้งของชาววังและชาวบ้านให้ผู้อ่านมองเห็นภาพ ได้อย่างชัดเจน มีความงดงามทางอักษรศาสตร์ ซึ่งแม้จะเป็นเรื่องปรุงแต่งแต่ก็ได้อิงเรื่องราวทาง ประวัติศาสตร์ได้อย่างน่าเชื่อถือและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

“สี่แผ่นดิน” ประสบความสำเร็จและได้รับความนิยมนักอ่าน ดังจะเห็นได้จากการพิมพ์ซ้ำ หลายครั้ง รวมทั้งมีการดัดแปลงนำมาสร้างเป็นละคร โทรทัศน์และละครเวทีหลายหน บทสนทนาโต้ตอบ ของบุคคลต่างๆ ในสี่แผ่นดินนั้น ตัวละครสำคัญ ส่วนใหญ่มีฐานะและบทบาทในสังคมแตกต่างกัน ทั้งสังคมของคนชั้นสูงและสังคมของประชาชนทั่วไป ประเด็นนี้ทำให้น่าสนใจศึกษาว่าการสนทนาระหว่าง บุคคลชนชั้นกับบุคคลชนชั้นสูงด้วยกันนั้นมีการ เจจจพาทีกันอย่างไร และบุคคลชนชั้นสูงกับบุคคล ต่างชนชั้นมีการสนทนากันเจจจพาทีกันอย่างไร ในขณะเดียวกันชนชั้นสามัญมีวิธีการเจจจจสื่อสาร กันอย่างไรระหว่างบุคคลในชนชั้นเดียวกันและบุคคล ชนต่างชั้นกัน การปะทะสังสรรค์ท่ามกลางคนใน ชนชั้นเดียวกันและข้ามชนชั้นเป็นบทสนทนาโต้ตอบ ที่สำคัญอันจะเป็นกุญแจที่จะนำไปสู่การตีความ เพราะภาษาที่พวกเขาใช้โดยเฉพาะพวกชนชั้นสูงนั้น การพูดน่าจะมี ความคมคาย ช่อนเร้นและแฝงนัยไว้ อย่างน่าศึกษาวิเคราะห์ บทสนทนาระหว่างบุคคล จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาเพื่อค้นหาความหมายแท้จริงที่ บุคคลต่างๆ ต้องการจะสื่อ

ตัวละครในสี่แผ่นดินทุกตัวจำเป็นต้องทำการ ติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง ตามแต่สถานการณ์ ความสามารถ และความเหมาะสม การพูดคุยหรือสนทนาปราศรัยกันเป็นการสื่อสารที่ สามารถกระทำได้อย่างสะดวกในชีวิตประจำวัน ซึ่ง การที่จะทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพได้นั้นจะต้อง มีการถ่วงถ่วงตัวภาษาจากหน่วยย่อยที่สุดไปสู่หน่วย ที่ใหญ่กว่าคือ เริ่มตั้งแต่ระดับของคำ วลี ประโยค ข้อความ และเรื่องราว โดยการใช้ความรู้ในภาษาและ ความรู้สึกของผู้พูดและคู่สนทนาที่ถูกนำมารวบรวม เรียบเรียง และแสดงผลออกมาในรูปแบบของการ สนทนาโต้ตอบซึ่งกันและกัน ซึ่งการสนทนาโต้ตอบ กันนี้คือ “ปฏิวาทะ”

การศึกษาปฏิวาทะนั้นก็คือ การศึกษา บทสนทนาที่ใช้โต้ตอบกันระหว่างตัวละครใน สถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อมเดียวกัน ซึ่งคำพูดของ ตัวละครในวรรณกรรมนั้นจะใช้ภาษาที่มีความ สละสลวยมากกว่าภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน โดย อาจมีความแตกต่างกันออกไปตามยุคสมัย บริบท ทางสังคม และสถานภาพทางสังคม การวิเคราะห์ บทสนทนาเหล่านี้จะทำให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจและ สามารถตีความได้อย่างถูกต้องตรงตามความหมาย ที่ผู้ประพันธ์ต้องการจะสื่อ ส่วนวจนปฏิบัติศาสตร์นั้น เป็นการศึกษาคำความหมายในแง่ของผู้พูดว่า ต้องการ ใช้ถ้อยคำที่พูดออกไปนั้นสื่อความหมายอย่างไร และ การตีความของผู้ฟังเมื่อได้รับสารนั้น ผู้ฟังสามารถ ทำความเข้าใจและตีความถ้อยคำที่ได้รับนั้นอย่าง ถูกต้อง ตรงตามกับผู้พูดต้องการหรือไม่ ซึ่งการสื่อ ความหมายของบทสนทนานั้นขึ้นอยู่กับบริบทของ การสื่อสารในแต่ละครั้งว่าเป็นเช่นไร

หากสารหรือข้อความที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคล ทั้งสองฝ่ายต้องการใช้ในสนทนากันนั้นสามารถสื่อ ความหมายได้อย่างตรงไปตรงมา คือผู้พูดคิดอย่างไร ก็พูดออกไปได้ตามที่ใจต้องการ หรือมีการแปล ความหมายของภาษาที่ใช้ในการสนทนาได้ตรง ตามตัวอักษรและรูปประโยคแล้ว ปัญหาต่างๆ เช่น ความกำกวม นัยของความหมาย การตีความ และ การแสดงระดับของความสุขภาพคงจะไม่เกิดขึ้น แต่ ในความเป็นจริงของชีวิตคนเรานั้น เราไม่อาจใช้ คำพูดหรือแสดงออกทางความคิดตรงตามอย่างที่ใจ เราต้องการเสมอไป เพราะแม้ว่าเราจะมีความรู้และ ความเข้าใจในภาษาของตนเอง แต่คำพูดที่ใช้ในการ สนทนากลับมีความแตกต่างกันออกไป สารที่มีมนุษย์ ใช้ในการสื่อความหมายในการสนทนาจึงมีทั้งสาร ที่มีความหมายโดยตรง โดยอ้อมและโดยนัย

งานวรรณกรรม “สี่แผ่นดิน” จากบทประพันธ์ ของหม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นการสร้าง บทสนทนาอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร งานวรรณกรรม

เรื่องนี้ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ ประพันธ์ขึ้นมาจากความทรงจำ ประสบการณ์ตรง ประสบการณ์อ้อม จินตนาการ ผนวกกับความงดงาม ทางอักษรศาสตร์ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาบทสนทนาของ ตัวละครในวรรณกรรมเรื่อง “สี่แผ่นดิน” ว่ามีการใช้ รูปแบบของบทสนทนาหรือการสร้างวจนปฏิบัติ ใดๆในการสื่อความหมายโดยนัยที่สะท้อน ความคิดหรือมุมมองของตัวละครแต่ละตัวที่ไม่อาจ กระทำได้อย่างตรงไปตรงมา ซึ่งอาจจะได้รับอิทธิพล หรือมีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์ ทัศนคติ ค่านิยม การเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม สภาพแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการปกครอง ที่เกิดขึ้นในแต่ละสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์ลักษณะบทสนทนาของผู้ส่งสาร และผู้รับสารวิเคราะห์ความสุขภาพหรือการมีมารยาท ตามที่ปรากฏในบทสนทนา และวิเคราะห์การสื่อ ความหมายของบทสนทนา

อุปกรณ์และวิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยศึกษาบทสนทนาโต้ตอบของ “แม่พลอย” ซึ่งเป็นตัวละครหลักกับตัวละครอื่นๆ เช่น เจ้าคุณพ่อ แม่แหม่ม คุณชาย คุณอ่อน คุณสาย เสด็จพระองค์หญิง ช้อย นางชม้อย พี่เพิ่ม พี่เนื่อง คุณเปรม คุณนุ้ย อัน อัน อ้อด ประไพ นายเสวี นางพิศ ยายเทียบท่านชายน้อย ลูซิลล์ สมใจ คุณพระพรสวรรค์ หลวงโอสถ ฯลฯ งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Research)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเริ่มจากสำรวจเอกสาร หนังสือ วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยต่างๆ ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับนวนิยาย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับ

อรรถศาสตร์และวัจนปฏิบัติศาสตร์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนวนิยายเรื่อง “สี่แผ่นดิน” และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัจนปฏิบัติศาสตร์ จากนั้นศึกษาเนื้อเรื่องของวรรณกรรม “สี่แผ่นดิน” ศึกษาบทสนทนาระหว่างตัวละครหลักคือ “แม่พลอย” กับตัวละครอื่นๆ ในวรรณกรรมเรื่อง “สี่แผ่นดิน” แล้วคัดเลือกบทสนทนา ระหว่างตัวละครหลักและตัวละครอื่นๆ และบันทึกข้อมูลบทสนทนาที่ได้รวบรวมไว้

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ การวิเคราะห์ลักษณะของบทสนทนา การวิเคราะห์ความสุภาพหรือการมีมารยาทในบทสนทนา และการวิเคราะห์การสื่อความหมายของบทสนทนา ดังนี้

การวิเคราะห์ลักษณะของบทสนทนา

การวิเคราะห์ลักษณะของบทสนทนาตามหลักวัจนกรรม (Speech Acts) ของ John R. Searle (1976) พบว่าการกล่าวความจริง (Representative) เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เช่น การสนทนาระหว่างพลอยกับเจ้าคุณพ่อ (บิดา) พลอยมักจะเป็นฝ่ายตอบคำถามของบิดามากกว่าการตั้งคำถามบิดา

ส่วนการสนทนาระหว่างพลอยกับแม่แฉ่ม (มารดา) พลอยเป็นทั้งผู้รับคำสั่งและในขณะเดียวกันพลอยก็เป็นผู้ตั้งคำถามมากมายกับมารดา บทสนทนาระหว่างพลอยกับบิดา และพลอยกับมารดามารดาทำให้ทราบได้ว่าพลอยสนิทกับมารดามากกว่าบิดา อาจเป็นเพราะความเป็นเพศเดียวกันของพลอยและมารดา พลอยซึ่งเป็นลูกผู้หญิงจึงติดมารดามากกว่าบิดา

การสนทนาระหว่างพลอยกับเครือญาติ (พี่น้อง) เป็นลักษณะของการกล่าวความจริงต่อกัน ส่วนความสัมพันธ์กับบุคคลในสังคมพบว่าพลอยได้สนทนาในลักษณะของการกล่าวความจริงกับผู้อาวุโสหรือบุคคลที่พลอยให้ความเคารพนับถือ เช่น

เสด็จพระองค์หญิง คุณสาย ญาติผู้ใหญ่ของเพื่อนและสามี ส่วนช่วยผู้เป็นเพื่อนสนิทเพียงหนึ่งเดียวของพลอยนั้น ข้อกับพลอยมักกล่าวความจริงกันอย่างเปิดเผยจริงใจ กล่าวคือสนทนากันอย่างตรงไปตรงมา ข้อและพลอยมักจะพูดคุยกันเพื่อแสดงความห่วงใย ระบายความคับข้องใจและช่วยกันแก้ไขปัญหา การกล่าวความจริงสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างคู่สนทนา เมื่อพลอยเจริญวัยและเปลี่ยนสถานภาพเป็นแม่คนนั้นพลอยก็ยังคงสนทนาในลักษณะของการกล่าวความจริงกับลูกๆ เสมอ เนื่องจากพลอยมีแต่ความหวังดีและรักลูกเสมอหน้ากันทุกคน แต่ลูกๆ ของพลอยในหลายๆ โอกาสกลับไม่กล่าวความจริงกับพลอยหรือกล่าวความจริงเพียงบางส่วนโดยเฉพาะเรื่องที่จะทำให้พลอยได้ยินแล้วไม่สบายใจ

ในการกล่าวชี้แนะ (Directive) นั้นผู้ที่มีอาวุโสสูงกว่าพลอยและมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าพลอย เช่น เสด็จพระองค์หญิง เจ้าคุณพ่อ แม่แฉ่ม คุณสาย มักจะเป็นฝ่ายที่กล่าวชี้แนะให้พลอยกระทำการบางอย่างบางอย่างตามที่ผู้ใหญ่เห็นว่าดีงามและเหมาะสมกับพลอย เสด็จพระองค์หญิงนั้นเวลารับสั่งกับพลอยมักจะรับสั่งในลักษณะของการสั่งการหรือการกล่าวชี้แนะ และรับสั่งความจริงอย่างตรงไปตรงมา โดยรับสั่งของพระองค์หญิงนั้นหนักแน่นมั่นคงและมีเหตุผลที่พลอยยากจะแย้งได้

ในการพูดคุยกับเจ้าคุณพ่อนั้น เจ้าคุณพ่อมักพูดชี้แนะให้พลอยได้ตระหนักถึงการปฏิบัติตนด้วยหลักเหตุผล ซึ่งพลอยได้แต่ค่อยๆ ยอมหรือเห็นตามเหตุผลของเจ้าคุณพ่อ ยกตัวอย่างเช่นสิ่งที่เจ้าคุณพ่อชี้แนะในเรื่องคู่ครองนั้น เจ้าคุณพ่อไม่ได้บังคับพลอยให้กระทำตามแต่เจ้าคุณพ่อได้ยกตัวอย่างเหตุการณ์ชีวิตและการกระทำของคนต่างๆ เป็นอุทาหรณ์ เจ้าคุณพ่อจะใช้วิธีสั่งการพลอยในกรณีที่ต้องการให้พลอยกระทำในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่พลอยไม่กล้าแสดง ความปรารถนาออกมาอย่างชัดเจน เป็นการกล่าว

เพื่อสั่งการด้วยเจตนาที่ติดต่อพลอย แต่เมื่อชีวิตพลอยก้าวเข้าสู่วัยมีเหย้ามีเรือน คุณเปรมผู้เป็นสามีของพลอยจะเป็นผู้ที่มิบทบาทในการกล่าวชี้หน้าพลอยอยู่เสมอ ดังเช่นในกรณีที่ คุณเปรมขอให้พลอยเปลี่ยนทรงผมจากผมยาวมาเป็นผมสั้นตามแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 6 (สี่แผ่นดิน 2: 104) ส่วนคุณเซยผู้เป็นพี่สาวต่างมารดากับพลอยเป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทในการกล่าวชี้หน้าพลอยให้กระทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใด เช่นการกล่าววาจาขอร้องให้แม่พลอยงดเว้นหรือหลบเลี่ยงที่จะไปพบปะหรือเกี่ยวข้องกับคุณอุณผู้เป็นพี่สาวคนโตเพื่อหลีกเลี่ยงที่จะได้ฟังถ้อยคำเสียดสี

ในการกล่าวชี้หน้าใช้ว่าผู้มีสถานภาพสูงกว่าจะมีบทบาทในการกล่าวชี้หน้าพลอยได้เสมอไป เพราะผู้ที่สถานภาพด้อยกว่าพลอยก็สามารถกล่าวชี้หน้าพลอยได้ เช่น นางพิศผู้มีสถานภาพเป็นบ่าวของพลอยได้กล่าวชี้หน้าพลอยในฐานะผู้อาวุโสกว่าและเป็นผู้เลี้ยงดูพลอยมาตั้งแต่พลอยยังเล็ก เมื่อพลอยเจริญวัยและอยู่ในฐานะผู้ปกครองบ้านนางพิศก็ยังคงกล่าวชี้หน้าพลอยเสมือนเป็นที่ปรึกษาหรือผู้ใหญ่ที่มากประสบการณ์ (สี่แผ่นดิน 1: 117-119) ส่วนเพื่อนสนิทในวัยไล่เลี่ยกันกับพลอยคือ ซ้อย สามารถกล่าวชี้หน้าพลอยได้ในฐานะเพื่อน ซ้อยได้ชวนพลอยทำกิจกรรมนันทนาการ การละเล่น ออกกำลังกายหรือปฏิบัติกิจต่างๆ ที่คนทั่วไปอาจมองว่าประหลาด (สี่แผ่นดิน 1: 83)

บุคคลหลายคนได้กล่าวถ้อยคำที่แสดงความผูกพัน (Commissive) หรือผูกมัดตนเองต่อการกระทำในอนาคตกับพลอย ในลักษณะของการให้สัญญา ข่มขู่ เสนอตัว หรือยื่นข้อเสนอ เช่น ตัวอย่าง 1 (คุณเซย): “แม่พลอยไม่ต้องกลัวใครเราก็ถูกเจ้าคุณพ่อเหมือนกัน ฉันก็ยังอยู่อีกทั้งคนเอาเถิดเรื่องไปมา ฉันจะรับเป็นธุระให้เอง” (สี่แผ่นดิน 1: 209-213) ในตัวอย่างที่ 1 คุณเซยผู้มีศักดิ์เป็นพี่สาวต่างมารดาของพลอยกล่าวแสดงความผูกพันกับพลอยที่ต่างเป็นลูกพ่อเดียวกันและกล่าวผูกมัด

การกระทำในอนาคตของตนกับพลอยด้วยการให้คำมั่นว่าจะเป็นธุระในการรับและส่ง กล่าวคือคุณเซยจะเดินทางเข้าวังเพื่อรับพลอยไปเยี่ยมบ้านที่คลองบางหลวงและส่งพลอยกลับวัง

การกล่าวแสดงออก (Expressive) ศึกษได้จากบทสนทนาของคุณเซยและพลอยที่ได้กล่าวแสดงทัศนคติถึงความรู้สึกที่มีต่อเรื่องราวความเป็นไปในครอบครัวในฐานะพี่น้องที่มีความผูกพันสนิทสนมกัน คุณเซยมักมีคำพูดที่พูดออกมาจากความรู้สึกจริงๆ ทำให้พลอยซาบซึ้งใจมาก ดังตัวอย่าง 2 (คุณเซย): “...แม่พลอยอย่าลืมว่าเราเป็นพี่น้องกัน... ธรรมดาคนเราพี่น้องลูกหลานเจ็บไข้ก็ต้องรักษาพยาบาลเงินทองนั้นมันไม่เกี่ยวหรอกนะแม่พลอย ถ้าแม่พลอยยากจน ฉันก็คงช่วยเหลือให้เปล่าๆ แต่ถึงแม่พลอยจะมีแม่พลอยก็ยังเป็นพี่น้องกับฉันอยู่ เงินทองไม่ทำให้เปลี่ยนไปได้ ฉันก็ยังคงช่วยเหลือแม่พลอยอยู่นั่นเอง เพราะเราช่วยกันด้วยใจรัก ไม่ได้ช่วยกันเพราะเงินทอง...” (สี่แผ่นดิน 2: 47-48)

การกล่าวประกาศ (Declaration) เป็นการกล่าวที่มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่าง ก่อนที่แม่แหม่มและพลอยจะย้ายออกจากบ้านคลองบางหลวงนั้น แม่แหม่มได้กล่าวประกาศกับพลอย ดังตัวอย่าง 3 (แม่แหม่ม): “...พลอยไปกับแม่...เมื่อท่านไม่เลี้ยงแม่แล้ว แม่ก็จะไปตามยถากรรม เราก็คอนมีชาติมีสกุลเหมือนกัน ใครจะไปยอมให้กดหัวกันอย่างซ้ำๆ...” (1: 24-25)

การวิเคราะห์ความสุภาพหรือการมีมารยาทในบทสนทนา

ความสุภาพหรือการมีมารยาทตามแนวคิดของเจฟฟรีย์ ลีช (Geoffrey Leech) [2] มีหลักรู้ผ่อนหนักผ่อนเบา (Tact Maxim) ซึ่งเป็นหลักความสุภาพที่ต้องคำนึงถึงปริมาณของการพูดรอบกวนหรือก่อให้เกิดความยุ่งยากแก่ผู้อื่นให้น้อยที่สุด ต้องพยายามกล่าวในสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าภาวะความยุ่งยากของผู้รับสารมีไม่มากนักหรือกล่าวโดย

ใช้ตัวแปลงให้น้อยลงเพื่อทำให้ปริมาณของภาระน้อยลง เช่น ตัวอย่าง 4 (เสด็จ): “คิดถึงแม่่มากไหม พลอย” “มากมั่งคะ” พลอยทูลตอบเสียงสั่น น้ำตาเริ่มจะซึมๆ ออกมาอีก “นั่นซี ข้าก็เห็นใจ” เสด็จรับสั่งอย่างทรงพระเมตตา “แต่จะทำอย่างไรได้ แม่เจ้า เขาก็ต้องทำมาหากิน ไปจะเชิงเทรา มันก็ไม่ไกลอะไร นักหนา อีกหน่อยก็คงกลับมาอีก” พลอยได้ยินเสด็จรับสั่งว่า จะเชิงเทราไม่ไกลนัก ก็ใจชื้นขึ้นเป็นกอง “อยู่กับข้าไปเถิดพลอย ไม่เป็นไรหรอก แม่ลูกกัน จะไปไหนเสีย ไปแล้วก็จะต้องกลับมาหากันอีก และแม่เจ้านะ ข้ารู้จักดี มันไปไหนไม่ได้นานหรอก อีกหน่อยก็กลับมาเอง ไม่เชื่อก็คอยดูไป” (สัปดาห์ดิน 1: 86-87) ข้อความที่ขีดเส้นใต้ในตัวอย่างที่ 4 คือข้อความที่ทำให้ผู้ฟังๆ แล้วรู้สึกใจชื้นขึ้น รับสั่งของเสด็จจึงเป็นไปตามหลักรู้จักผ่อนหนักเป็นเบา คำพูดของเสด็จจึงมีผลต่อจิตใจของพลอยคือทำให้พลอยคลายความวิตกกังวลลงไปได้บ้างและทำให้เรื่องที่คิดว่าหนักนั้นเบาบางลง

การพูดตามหลักความเอื้อเฟื้อ (Generosity Maxim) เป็นหลักการกล่าวที่แสดงถึงการเอาประโยชน์ใส่ตนให้น้อยที่สุดและให้ประโยชน์แก่ผู้อื่นมากที่สุด เช่น บทสนทนาของพลอยในตัวอย่างที่ 5 แสดงให้เห็นว่าพลอยเป็นคนมีน้ำใจและรู้จักแบ่งปัน ตัวอย่างที่ 5 (ซ้อย-พลอย): “...นั่นห่ออะไร พลอย” “ห่อจันอับ” พลอยตอบ “ฉันได้มาจากบ้านเมื่อเช้านี้ กินด้วยกันซีซ้อย” ว่าแล้วพลอยก็แก้อับจันอับออก... (สัปดาห์ดิน 1: 69)

การพูดตามหลักชื่นชมยินดี (Approbation Maxim) เป็นหลักการกล่าวถ้อยคำที่แสดงการยกย่องหรือสนับสนุนผู้อื่นให้มากที่สุด การกล่าวแบบไม่ยกย่องหรือไม่สนับสนุนให้กล่าวให้น้อยที่สุด เมื่อมีเรื่องดีๆ เกิดขึ้นกับผู้อื่นควรกล่าวแสดงความชื่นชมยินดี แต่หากไม่ต้องการกล่าวแสดงความชื่นชมยินดีหรือไม่ชอบควรหลีกเลี่ยงที่จะพูดเพื่อแสดงความรู้สึกบุคคลที่มักกล่าวชื่นชมยินดีกับพลอยบ่อยครั้งคือ

เจ้าคุณพ่อและคุณเปรม เจ้าคุณพ่อนั้นกล่าวชื่นชมพลอยที่ได้รับการอบรมมาดีจากในรั้วในวังทำให้พลอยมีความสามารถในวิชาชาววังทั้งการพัด การพุดจา และการวางตัว คุณเปรมผู้เป็นสามีของพลอยนั้นกล่าวชื่นชมยินดีกับพลอยบ่อยครั้งที่สุดด้วยคำพุดที่อ่อนหวานที่แสดงออกถึงความรู้สึกที่ลึกซึ้ง ทำให้พลอยชุ่มชื่นหัวใจทุกครั้งที่ได้ฟัง ส่วนบุคคลอื่น ๆ นั้นกล่าวชื่นชมในคุณสมบัติของพลอยในหลากหลายด้าน

บทสนทณาระหว่างผู้หญิงและผู้หญิงในวัยสาวมักเกี่ยวข้องกับ การชื่นชมยินดีในเรื่องความสวย ความงามเช่นสถานการณ์ที่คุณชายและพลอยไม่ได้พบกันมานานหลายปี คุณชายชื่นชมพลอย... ตัวอย่างที่ 6 (คุณชาย): “...แม่พลอยโตขึ้นข้างสวยเสียจริง... แต่นั่นแหละแม่พลอยสวยมาแต่เด็กแล้วพอเห็นหน้าฉันก็จำได้ทีเดียว...” ส่วนพลอยก็กล่าวชื่นชมตอบว่า “ฉันเสียอีกจำคุณชายเกือบไม่ได้ แต่คุณชายก็สวยไม่ใช่เล่นเหมือนกัน”

ตัวอย่างการสนทณาระหว่างผู้หญิงและผู้หญิงมักจะมีการพุดชื่นชมกันในเรื่องของความสวยความงาม แต่คำกล่าวชื่นชมผู้ชายจากปากของผู้ชายด้วยกัน เช่น กรณีของเพิ่มกล่าวชื่นชมคุณเปรม (ตัวอย่างที่ 7) จะมีลักษณะการชื่นชมในเรื่องของหน้าที่การงาน การประสบความสำเร็จในชีวิต ตามมาด้วยนิสัยใจคอที่กว้างขวางมีมนุษยสัมพันธ์ ส่วนเรื่องลักษณะทางกายภาพความงามนั้นมักจะเป็นเรื่องรองหรือชื่นชมโดยอ้อม การชื่นชมคุณเปรมว่าสูง ขาว แสดงให้เห็นถึงลักษณะหรือคุณสมบัติที่ผู้ชายควรจะมีคือความสูง อันจะทำให้ผู้ชายแลดูสง่างาม ส่วนความขาวนับเป็นค่านิยมความงามที่คนงามต้องขาว ความขาวนอกจากเรื่องของชาติพันธุ์แล้วยังเกี่ยวข้องกับความเป็นลูกคนมีอันจะกินหรือลูกผู้ดีที่ผิวขาวเพราะไม่ต้องทำงานกรำแดด ชีวิตไม่ต้องลำบากเนื่องจากมีบิรวารคอยรับใช้ทำงานให้มากมาย จะออกนอกบ้านก็ไม่ต้องเดินท่อมๆ กลางแดดจ้าเพราะมีพาหนะมีหลังคาหรือ

ในสมัยโบราณก็มีคนทางกลดหรือทางร่มให้นั่นเอง ตัวอย่างที่ 7 (เพิ่ม): “คุณเปรมมหาดเล็ก ใครๆก็รู้จัก” พ่อเพิ่มยังยืนยัน “เขากว้างขวางออก คนที่รูปร่างสูงๆชาวๆ นั้นอย่างไรละ แม่พลอย” (สี่แผ่นดิน 1: 241)

สังคมไทยมีวิวัฒนาการตามหลักถ่อมตน (Modesty Maxim) เพื่อแสดงถึงความมีมารยาท รู้กาลเทศะ ในกรณีของพลอยซึ่งรู้ความจริงจากแม่แซมว่าเหตุที่พลอยต้องเข้ามาอยู่ในวังของเสด็จพระองค์หญิงนั้นเป็นเพราะแม่แซมเคยเป็นนางกำนัลในรั้วในวังมาก่อน และแม่แซมยังเป็นพระญาติของเสด็จอีกด้วยเพราะพ่อของแม่แซมหรือตาของพลอยเป็นหลานของเจ้าจอมมารดาของเสด็จแต่ฐานะของแม่แซมและพลอยเป็นข้าของเสด็จแม่แซมจึงกล่าวแสดงความถ่อมตนดังตัวอย่างที่ 8 ซึ่งแม่แซมได้กล่าวถ้อยคำที่แสดงการยกย่องหรือสนับสนุนตนเองให้น้อยที่สุดในขณะที่กล่าวถ้อยคำที่แสดงการยกย่องหรือสนับสนุนผู้อื่นให้มากที่สุด ตัวอย่างที่ 8 (แม่แซม): “...อย่าพูดไป เราเป็นข้าท่าน ไปนับญาติกับเจ้านายไม่ได้ เดี่ยวเหาจะขึ้นหัว” (สี่แผ่นดิน 1: 25)

หลักคล้ายตาม (Agreement Maxim) เป็นหลักการกล่าวถ้อยคำที่แสดงความเห็นไม่สอดคล้องให้น้อยที่สุด และกล่าวแสดงถ้อยคำที่แสดงความเห็นด้วยให้มากที่สุด พลอยกล่าวในลักษณะคล้ายตามผู้ใหญ่ในหลายสถานการณ์ เช่น ในเรื่องการเลือกคู่ครองและการแต่งงานซึ่งเป็นเรื่องสำคัญของชีวิต เจ้าคุณพ่อได้ถามพลอยในลักษณะที่เปิดโอกาสให้ปฏิเสธได้ และพลอยได้ตอบเจ้าคุณพ่อดังตัวอย่างที่ 9 (พลอย): “... แล้วแต่เจ้าคุณพ่อจะเห็นสมควรเถิดเจ้าคะลูกไม่ขัด” (สี่แผ่นดิน 1: 374-375) คำตอบของพลอยได้ตอบตามหลักคล้ายตามแสดงให้เห็นถึงความมีมารยาทในการพูดเพื่อรักษาธรรมเนียมสังคมซึ่งหญิงไม่พึงพูดจาอย่างตรงไปตรงมาเรื่องผู้ชาย อีกทั้งยังเป็นการรักษาบรรทัดฐานของสังคมซึ่งบริบททางสังคมในยุคของพลอยนั้นการให้พ่อแม่ช่วย

หรือผู้ใหญ่ช่วยดูแลเรื่องคู่ครองให้เป็นสิ่งที่สมควร เพราะผู้ใหญ่ย่อมมีสายตาอันแหลมคมในการมองคน ได้ลุ่มลึกกว่าเนื่องจากมีประสบการณ์มากกว่า คำตอบของพลอยจึงไม่ได้มีความหมายเฉพาะเรื่องมารยาทเท่านั้นแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับธรรมเนียมสังคมตามบริบททางสังคมอีกด้วย

การกล่าวตามหลักเห็นใจ (Sympathy Maxim) เป็นหลักการกล่าวถ้อยคำที่แสดงความไม่เห็นใจผู้อื่นให้น้อยที่สุด และกล่าวถ้อยคำที่สร้างความน่าเชื่อถือว่าผู้พูดต้องการแสดงความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นให้มากที่สุด เช่น ตัวอย่างที่ 10 (พลอย): “โดนเข้าแล้วไซ้ใหม่แม่พลอย ฉันทึกแล้วไม่มีผิดทีเดียว คนอะไรก็ไม่รู้ใจยกษ์ใจมาร ฉันทูกอยู่ทางนี้ยังโดนตา ไม่เว้นแต่ละวัน ทำอะไรเป็นผิดไปหมดถ้าตายเสียเมื่อไรฉันจะดีใจ” พลอยได้ยินคุณชายแสดงความเห็นใจ จนถึงแข่งคุณอ่อนให้ตาย ก็อดยิ้มไม่ได้ “จริงๆนะ แม่พลอย ให้ฉันโตอีกหน่อยเถอะฉันไม่ยอมหรอก” คุณชายพูดอย่างเอาจริง (สี่แผ่นดิน 1: 127)

การวิเคราะห์การสื่อความหมายของบทสนทนา

เป็นการวิเคราะห์ความหมายโดยตรงและความหมายโดยนัยหรือความหมายที่แฝงของบทสนทนาตามหลักของ พอล เอช ไกรซ์ (Paul H. Grice, 1913-1988) [2] วิวัฒนาการของแม่แซมกับพลอยเป็นไปตามหลักการสนทนาอย่างชัดเจน เช่น เมื่อพลอยถามแม่ว่าทำไมคนจึงเรียกคุณอ่อน คุณชิต คุณชาย แล้วเรียกพี่เพิ่มกับตนว่า พ่อเพิ่ม แม่พลอย ตัวอย่างที่ 11 (แม่แซม): “...เพราะพวกเอ็งมันลูกเมียหน้อยนั่นท่านลูกคุณหญิงก็ต้องเป็นคุณไปหมดเขาไม่เรียกว่าอีพลอยก็ตีถมไปแล้ว” (สี่แผ่นดิน 1: 22-23) คำตอบของแม่แซมในตัวอย่างที่ 11 แสดงให้เห็นว่าแม่ของพลอยได้ตอบคำถามของพลอยอย่างตรงไปตรงมาในสิ่งที่ เป็น แม่แซมจึงได้ตอบคำถามของพลอยในสิ่งที่ เป็นจริงตามหลักคุณภาพ โดยให้

ข้อมูลในปริมาณที่เหมาะสมตามหลักปริมาณ เป็นการให้ข้อมูลเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการสนทนาอย่างตรงประเด็น และเป็นการกล่าวอย่างชัดเจน กระชับ ไม่กำกวมคลุมเครือตามหลักวิธีพูด สิ่งที่แม่แหม่มกล่าว ยังเป็นการบ่งบอกถึงสถานภาพทางสังคมและบทบาทของพลอย พี่เพิ่มและตัวแม่แหม่มเองในบ้านคลองบางหลวงอีกด้วย

การละเมิดหลักสนทนามักมีจุดประสงค์แฝง ดังเช่นกรณีที่แม่พลอยจะปล่อยให้พลอยอยู่ในวัง โดยที่ตนจะไม่อยู่กับพลอยนั้น พลอยก็รู้และถามแม่ว่า...ตัวอย่างที่ 12 (พลอย): “แม่จำ แม่จะไปแล้วจริง ๆ หรือ” (แม่แหม่ม) “นอนเสียเถิดพลอย” ในตัวอย่างที่ 12 แม่แหม่มไม่ได้ตอบคำถามของพลอยอย่างตรงไปตรงมา คำตอบของแม่แหม่มจึงถือเป็นการตอบที่ละเมิดหลักคุณภาพ และเป็นการให้ข้อมูลที่ไม่ตรงไปตรงมา คำถามซึ่งละเมิดหลักตรงประเด็น ซึ่งการที่แม่แหม่มยอมกล่าวละเมิดหลักสนทนาอาจเป็นเพราะต้องการเลี่ยงที่จะพูดความจริงให้เกิดความรู้สึกสะเทือนใจทั้งกับพลอยและตนเอง

ตามธรรมดาแล้วพลอยผู้เป็นภรรยาคุณเปรม มักกล่าววาทะที่แสดงให้เห็นว่าเป็นไปตามหลักการความร่วมมือกับคุณเปรมผู้เป็นสามี เช่นในกรณีบางเรื่องพลอยก็ไม่ได้เห็นด้วยกับคุณเปรมแต่พลอยมีวิธีพูดจาเพื่อไม่ให้คุณเปรมรู้สึกว่าเป็นต่างหรือขัดแย้ง อันจะนำไปสู่ความรู้สึกไม่ร่วมมือ ในขณะที่เดียวกัน คำพูดของพลอยก็เสมือนเป็นการหยั่งเสียงคุณเปรม ก่อนที่พลอยจะแสดงความคิดเห็นสิ่งใดออกไป ซึ่งการพูดจาของคุณเปรมนั้นมักจะมีเหตุผลที่หนักแน่นอยู่เสมอ เช่นในกรณีที่คุณเปรมมีดำริจะส่งบุตรชายไปเรียนต่างประเทศ คุณเปรมกล่าวว่า ตัวอย่างที่ 13 (คุณเปรม-พลอย): “...สมัยนี้เขานิยมส่งลูกไปเรียนนอกกัน ฉันก็อยากส่งอันกับอ้อดไปเรียนนอกบ้าง กลับมาจะได้ช่องทางเข้ารับราชการ มีหน้ามีตากว่าคนที่ไม่ได้ไป” “จะต้องจำเป็นถึงเพียงนั้นที่ยวหรือคุณเปรม” ฝ่ายคุณเปรมได้ตอบกลับว่า “จำเป็นอยู่บ้าง

แม่พลอย...ฉันก็เห็นใจแม่พลอยมาก ที่จะต้องจากลูกเข้าวันหนึ่ง แต่ถ้าเรารักลูกเรา ก็ต้องคิดถึงลูกมากกว่าคิดถึงตัว อะไรที่จะเป็นความเจริญของเด็ก เราก็ไม่ควรไปขัดขวาง ทุกวันนี้บ้านเมืองเจริญขึ้นทุกวัน แม่พลอยก็ย่อมรู้ คนไม่มีความรู้สูงจริง ๆ ก็ต่อไปน่ากลัวจะไปไม่รอด สมัยนี้เขานิยมส่งลูก ไปเรียนนอกกัน ฉันก็อยากส่งอันกับอ้อดไปเรียนนอกบ้าง กลับมาจะได้ช่องทางเข้ารับราชการ มีหน้ามีตากว่าคนที่ไม่ได้ไป...” (สี่แผ่นดิน 2: 65)

ตัวอย่างที่ 13 แสดงความไม่เห็นด้วยของพลอยแต่หากพลอยพูดจาแบบไม่ให้ความร่วมมือย่อมต้องขัดแย้งกับคุณเปรม การพูดของพลอยจึงเสมือนถามเพื่อหยั่งท่าทีของคุณเปรม เมื่อพลอยรู้ว่าคุณเปรมคิดเช่นไรก็ปรับกับคำพูดของคุณเปรมมีทั้งเหตุผลและน้ำหนัก ซึ่งหากพลอยคัดค้านก็เท่ากับว่าพลอยไม่ร่วมมือ มีหน้าซำยังกลายเป็นมารดาที่ถ่วงความเจริญก้าวหน้าของลูกโดยคิดถึงแต่ความสุขของตัวเองมากกว่าอนาคตของลูก ลักษณะการสนทนาของพลอยจึงเข้าหลักการความร่วมมือเพื่อรักษาบรรยากาศการสนทนาที่ตนมีส่วนร่วมอยู่ คำพูดของพลอยจึงมิใช่การกล่าวอย่างตรงไปตรงมาแต่เป็นการกล่าวถ้อยคำที่ต้องค้นหาความหมายที่อยู่ในระดับลึกกว่าถ้อยคำที่พูดออกมา เพื่อพลอยทราบแน่แล้วว่าจะวางคุณเปรมอย่างไรก็คงไม่สำเร็จ เพราะไม่รู้จะหาเหตุผลใดที่มีน้ำหนักมากกว่ามาปฏิเสธได้ พลอยจึงต้องเลือกพูดในสิ่งที่แสดงความร่วมมือมากกว่าเลือกพูดในสิ่งที่แสดงความขัดแย้ง

ความหมายซึ่งบ่งเป็นนัย (Conventional Implicature) เป็นหลักการวิเคราะห์บทสนทนาที่มีนัยของความหมายเชิงอนุมานตามความเข้าใจของคนในสังคม เป็นการมองว่าคนในสังคมเดียวกันย่อมมีแบบแผนความเข้าใจในสิ่งต่างๆ และตีความหมายได้คล้ายคลึงกันเนื่องจากเจริญเติบโต ผ่านการเรียนรู้อบรม ชัดเจน ถ้ายทอด สื่อสาร และมีประสบการณ์ในสังคมเดียวกัน เช่นแม่แหม่มเคยเล่าให้พลอยฟังว่า

หากพลอยโตขึ้นจะส่งตัวไปถวายเสด็จซึ่งเจ้าคุณพ่อทราบแล้วก็ไม่ขัดข้องและยังเห็นชอบด้วยเพราะมองว่าพลอยจะได้มีความรู้ แต่เมื่อพลอยโตขึ้นจนถึงเวลาที่พลอยจะต้องไปถวายตัวจริงๆ พลอยก็ยิ่งอดที่จะตระหนกตกใจไม่ได้ การบอกกล่าวเล่าเรื่องให้พลอยได้รับทราบล่วงหน้ามีความหมายซึ่งบ่งเป็นนัยให้พลอยได้เตรียมตัวเตรียมใจไว้กับสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นในอนาคตตามการวางแผนของผู้ใหญ่ คำพูดของแม่แ่มทำให้พลอยได้ทราบว่าเป็นเรื่องการถวายตัวนั้น “แม่เห็นด้วย” และ “พ่อเห็นด้วย” เพราะฉะนั้นคนที่ เป็นลูกที่ดื้ออย่างพลอยก็ไม่ควรปฏิเสธ การที่พลอยได้แต่ทำท่าตกใจแต่ไม่ได้พูดจาคัดค้านสิ่งใดถือเป็นการไม่ปฏิเสธซึ่งเท่ากับเป็นการยอมรับ เรื่องนี้เป็นเรื่องที่เด็กต้องทำตามพ่อแม่ที่มักจะเลือกสรรสิ่งที่ดีที่สุดให้ลูกเสมอ

การสนทนาระหว่างพี่น้องมักคุยกันในเรื่องอันเป็นที่รู้กัน เช่น คุณเชยสนทนากับพลอยว่าโดยอ้างคำพูดของเจ้าคุณพ่อ “...คนอย่างเจ้าชิตใครจะไปเอา...ไปขอลูกสาวใครเขามาให้ก็ขายหน้าเขาเปล่าๆ...” และ “ของแม่พลอยเองก็เถอะ ไม่ใช่เล่นเหมือนกัน...” ประโยคสนทนานี้มีนัยของความหมายตามความเข้าใจของคนในสังคมเดียวกัน คุณเชยและแม่พลอยกำลังพูดถึงพี่ชายของตนเองและนิตยของพี่ชายตนเองซึ่งทั้งสองคนต่างเข้าใจในความหมายของคำพูดที่มีนัยถึงนิตยและความประพฤติที่หลักลอยของคุณชิตผู้เป็นพี่ชายแท้ๆ ของคุณเชย และพฤติกรรมชอบดื่มเหล้าคบเพื่อนมากมายห่างไกลครอบครัวของพี่เพิ่มผู้เป็นพี่ชายแท้ๆ ของพลอย

การประชดประชัน (Irony) เป็นการกล่าวที่ผู้พูดตั้งใจจะสื่อบางสิ่งบางอย่างมากกว่าการกล่าวถ้อยคำอย่างตรงไปตรงมาเพื่อให้ผู้ฟังค้นหาความหมาย การกล่าวประชดประชันเป็นการละเมิดหลักคุณภาพ การทำความเข้าใจกับความหมายของการประชดประชันต้องตีความหรือถอดรหัสของการสื่อความหมาย เช่น นางพิศกล่าวถึงสามีใหม่ของ

แม่แ่มว่า ตัวอย่างที่ 14 (นางพิศ): “บ่าวก็ว่าเขาเค็มไปหน่อย แต่คุณเธอว่าของเธอดีไว้ใจได้ บ่าวก็ต้องนิ่ง...แต่ท่าเขาจะดีจริงๆ กระมัง คุณพลอยอย่าไปวิตกไปเลย ถ้าไม่ดีจริงแม่จะไปตกล่องปล่องขึ้นกับเขาหรือ คุณเธอเป็นผู้ดี ตาเธอก็ต้องสูง ดูอะไรก็รู้เรื่อง” ข้อความที่ขีดเส้นใต้เป็นการประชดประชันเนื่องจากการมองคนเกี่ยวกับประสบการณ์มากกว่าความเป็นผู้ดีที่จะมองออกหรือไม่

สรุปและอภิปรายผล

การสนทนาของพลอยกับบุคคลสูงวัยกว่า เช่น เจ้าคุณพ่อ เสด็จ คุณอู่ น พ่ของช้อย คุณสาย จะพบว่าพลอยพูดกับบุคคลเหล่านี้อย่างประหยัดถ้อยระวิงคำ คือพูดน้อยและระมัดระวังในการพูดอย่างมาก ทำนองพูดน้อยผิตน้อยพูดมากผิตมาก ความซับซ้อนของจิตใจ ลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่แท้จริงของมนุษย์อาจตีความได้จากนัยที่แสดงออกมาหรือนัยที่แฝงไว้ในบทสนทนา เนื่องจากการสนทนาของคนในสังคมเพื่อบรรลุความประสงค์ของตน อาจไม่ใช่สิ่งที่กระทำได้ด้วยวิธีการที่ตรงไปตรงมาเสมอไป คนที่อยากได้สิ่งใดอาจกล่าวแสดงออกว่าไม่ใคร่อยากได้ก็เป็นได้ คนที่พูดเจรจาดูมีหลักการเหมือนว่าจะฉลาด เก่งกล้าสามารถ เป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่นได้ อาจจะเป็นคนที่ทำดีที่เหลวก็ได้เมื่อลงมือปฏิบัติจริง ส่วนคนที่มีทรัพย์สินมากอาจพยายามพูดเพื่อปกปิดฐานะของตน ในขณะที่คนมีทรัพย์สินน้อยอาจพยายามพูดเพื่อโอ้อวดทรัพย์สินของตน

บทสนทนาของพลอยแสดงให้เห็นว่าพลอยไม่ใช่คนเด็ดขาด ไม่ชอบวางอำนาจ พลอยมักพูดอ้อมเพื่อแสดงความรู้สึก พลอยไม่เคยพูดจาหักหาญน้ำใจใคร หรือพูดออกคำสั่งบังคับใคร พลอยมักให้เกิดริผู้อื่น เคารพในการตัดสินใจหรือความเห็นของผู้อื่นได้เสมอ แม้แต่ลูกชายลูกสาวของพลอย พลอยก็มีได้เป็นแม่ที่บังคับบัญชาลูกคนไหนได้ ลูกๆ แต่ละคนมักมีเหตุผลที่ทำให้พลอยค้านไม่ออกแม้ว่า

พลอยจะไม่เห็นด้วย ลูกๆ ของพลอยบางครั้งและบางคนดูเหมือนว่าไม่ได้ให้ความสำคัญกับความเห็นของพลอยมากนัก อาจจะมองว่าแม่เป็นเพียงแม่บ้านที่ไม่รู้เท่าทันโลกภายนอกบ้านก็เป็นได้ ดังแสดงให้เห็นว่าการที่พลอยพูดแนะนำอะไรกับลูกๆ ลูกบางคนแสดงอาการขำและประมาทจะมองแม่ว่าดูโบราณ เป็นสิ่งที่คนละยุคสมัยกับยุคของตน พลอยมักกล่าวแสดงความคล้อยตามหรือร่วมมือกับผู้อื่นเพื่อรักษาบรรยากาศการสนทนาอยู่เสมอ แม้กับลูกๆ พลอยก็เลือกที่จะไม่กล่าวชี้หน้าหรือสั่งการ ความสุภาพอ่อนโยนมีเมตตาของพลอยทำให้พลอยมีคนที่รักพลอยอย่าง

มากมาย ตัวละครในสี่แผ่นดินเกือบทั้งหมดกล่าวได้ว่ารักพลอยแทบทั้งนั้น แม้คุณอ่อนเองซึ่งร้ายกับพลอยมาตั้งแต่ต้นแต่ต่อมาก็รักและดีกับพลอย คงมีบางตัวละครเท่านั้นที่ไม่ได้รักพลอยหรือไม่ได้รักใครเลย เช่น คุณเสวีผู้หลงใหลอยู่กับความมียาได้ ใครมีหลงอยู่กับผลประโยชน์และอำนาจ สะท้อนให้เห็นบุคลิกของบุคคลในสังคมแห่งผลประโยชน์ที่มีพฤติกรรมทางสังคมเพื่อให้สมประโยชน์ตนโดยไม่สนใจคุณค่าทางจิตใจหรือคำนึงถึงการคบหาหรือสร้างความผูกพันกับใครด้วยน้ำใจจริงทั้งสิ้น

เอกสารอ้างอิง

- [1] รองฤทธิ์ ปราโมช, ม.ล.; และคณะ. (2538). *ศึกฤทธิ์ ปราโมช*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง พับลิชชิ่ง.
- [2] สุจริตลักษณ์ ดีผดุง. (2549). *วัจนปฏิบัติศาสตร์เบื้องต้น*. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.